

Svaru kausos – kvalitatīvs medijs un zinošs lasītājs

Jēdziens *medijpratība* pēdējos gados tiek lietots arvien vairāk un biežāk. Reizēm jau šķiet – cik var par to runāt?! Visi protam lasīt un zinām arī galveno ieteikumu, kā rīkoties, ieraugot kādu sensacionālu vēsti internetā. Vispirms paskatīties, kur informācija ievietota, kas to apgalvo un cik vispār uzticams ir ziņu avots. Sadzīvē variantam – *viena tante teica* – neuzticamies, bet virtuālajā pasaulē bieži vien notiek tieši tā. Turklāt viss nebūt nav tik vienkārši un, pieaugot interneta nozīmei mūsu dzīvē, prasme kritiski lasīt kļūst tikai nozīmīgāka. Agrāk daudz kas bija skaidrāks. Ne katram, kurš sadomāja izdot avīzi vai dibināt savu televīziju, tas bija ļauts. Redakcijās strādāja profesionāli sagatavoti žurnālisti. Tagad internetā jebkurš var kļūt par ziņu autoru. Turklāt informācija, kas nereti ir dezinformācija, tātad nepareiza, varbūt pat apzināti sagrozīta, vēja ātrumā izplatās virtuālajā pasaulē. Cilvēku tūkstoši ar to dalās un izplata tālāk, tālāk... Un ļoti bieži aplamības nav tikai rakstītāja nezināšana, bet apzināta rīcība, ļaunprātība, lai jauktu prātus, noskaņotu sabiedrību vienā vai otrā virzienā, ietekmētu vēlēšanu rezultātus utt. Manipulācijas informatīvajā telpā kļūst par arvien ietekmīgāku politisku instrumentu, bet likumdošana, kas regulē digitālos medijus, atpaliek.

Cilvēkiem vēl pamatīgāk jāapgūst digitālā higiēna

Šovasar, kad man kā *Ausekļa* žurnālistei kopā ar kolēģiem no citām reģionālajām avīzēm un mūsu lasītāju konkursa *Satiec Sandru Kalnieti* uzvarētājiem bija iespēja doties uz Briseli un tikties ar Eiropas Parlamenta (EP) deputāti, daudz tika runāts arī par dezinformāciju, likumiem, kas regulē digitālo vidi. **Sandra KALNIETE**, kura jau trešo sasaukumu ir EP deputāte, darbojas Parlamenta Ārlietu, arī Starptautiskās tirdzniecības komitejā un Drošības un aizsardzības apakškomitejā, tāpat 2020. gadā izveidotajā īpašajā komitejā, kas nodarbojas ar ārvalstu iejaukšanos ES demokrātiskajos procesos, tai skaitā dezinformāciju. Tieši S. Kalniete martā bija izraudzīta par galveno ziņotāju EP šajā jautājumā.

Tiekoties ar mūsu grupu, viņa neslēpa, ka ziņojuma tapšana bijis bezgala sarežģīts process. Tam bija iesniegts vairāk nekā 1200 grozījumu, nācies intensīvas kompromisu sarunās vienoties, ko atstāt, ko mainīt. Diskusijās pieaicināja apmēram 150 pasaules klases ekspertu. – *Mainījās arī mūsu izpratne, cik tas viss ir bīstami un cik tas ir milzīgs process*, – uzsvēra deputāte. Medicīnas terminos runājot, viņa raksturoja, ka ziņojumā 1/3 ir diagnoze par notiekošo, bet 2/3 – ieteikumi ārstēšanai. Komitejas darbs vēl turpinās, un Latvijas politīķe apstiprināta par ziņotāju arī otrajam posmam.

S. Kalniete uzsvēra, ka dezinformācija ir tikai aisberga redzamā daļa, savukārt neredzamā ir nauda, dati un tehnoloģijas, kas to rada. Cilvēki ikdienā saskaras ar nepareizo, speciāli sagrozīto informāciju un tā mūs aizskar emocionāli, izraisa dusmas, naida runu. Taču politiķiem jāaudzod jautājumus – kas to veido? Kāpēc? Un kā to novērst? Eiroparlamentāriete atzina, ka šobrīd interneta vide nav pietiekami tiesiski sakārtota. Taču pēdējos gados EP ieguldījusi lielus intelektuālos un juridiskos resursus, lai šo procesu sāktu. – *Principam jābūt vienkāršam – tas, kas nav atļauts bezsaistē, piemēram, drukātajos medijos, to nedrīkst atļaut arī tiešsaistē*, – galveno uzsvēra S. Kalniete. Šobrīd ir pieņemts Di-

gitālo pakalpojumu akts, kas regulēs platformu rīcību, arī Digitālo tirgu akts.

Politīķe sacīja, ka viņai visu šo jautājumu kontekstā vissvarīgākais liekas – kādā veidā cilvēkiem, mums ikvienam, kas diendienā pakļauti plašai *smadzeņu apstrādei*, informācijas jūrā izveidot noturību un pretestību pret manipulācijām. Kā trenēt medijpratību? Būtiska šo prasmju veidošanā ir izglītības sistēma – jo agrāk apgūstam prasmi kritiski domāt un izvērtēt ikvienu informāciju, jo lielākas cerības uz sabiedrības digitālo *veselību* kopumā. Savukārt lielie valstiski stratēģiskie uzdevumi ir pasargāt kritisko infrastruktūru un stratēģiskās jomas, lai tās neklūtu par nedraudzīgu valstu īpašumu. Politīķe atcerējās, kā pirms vairākiem gadiem Vācija un Lielbritānija, plānojot 5G interneta ieviešanu, bija gatavas izmantot Ķīnas tehnoloģiju uzņēmuma *Huawei* pakalpojumus. Jā, tās ir labas tehnoloģijas, bet vai iespēju darboties ar saviem datiem var uzticēt šai lielvalstij?

Runājot par datu aizsardzību, politīķe minēja mazu piemēru, par kuru vērts padomāt ikvienam. Atverot kādu portālu, ierasti parādās jautājums, *vai jūs piekrītat tam un tam?* Vai mēs izlasām, kam tiek prasīta piekrišana? Lielākoties vienkārši uzklikšķinām, ka piekrītam. Nav laika un pacietības lasīt, mūsaprāt, nevainīgus noteikumus. Taču – kā sacīja Kalnietes kundze – šobrīd ir apmēram 5000 legālu uzņē-

Sakārtotas digitālo mediju vides un kritiskas domāšanas loma demokrātijas stiprināšanā

Pazīt un pretoties

Medijpratība ir zināšanu un prasmju kopums, kas nepieciešams darbam ar informācijas avotiem – informācijas atrašanai un analīzei, tās sniedzēju funkciju izpratnei, informācijas satura kritiskam izvērtējumam, objektīvas informācijas atšķiršanai no tendenciozas, dažādos avotos pieejamo ziņu salīdzinājumam, lai veidotu savu pamatotu viedokli. Medijpratība ietver arī prasmi praktiski lietot medijus.

(No Latvijas mediju politikas pamatnostādņēm 2016.–2020. gadam)

mumu, kas vāc, glabā un arī pārdod datus. Viņu rīcībā ir informācija praktiski par visiem, kas lieto internetu. Problēma, kas satrauc, – nav ierobežots datu daudzums, cik viens uzņēmums drīkst glabāt. Turklāt viņiem ir visas iespējas datus pārdot arī teroristiskām organizācijām, kas darbojas zem kāda aizsega, nelabvēlīgām kustībām. – *Grūti novēršamas problēmas, bet pie tām ir jāstrādā*, – uzsvēra politīķe.

To visu klausoties, nevilus rodas jautājums – vai tā nav gandrīz kā cīņa ar vējdzirnavām? Mākslīgais intelekts, tehnoloģijas attīstās teju pa stundām. To regulējošā likumdošana top manāmi lēnāk. Politīķe atgādināja, ka arī vēsturiski likumi vienmēr ir atpalikuši no prakses. Realitātei mainoties, kļūst skaidrs, ka vajadzīgs tiesisks regulējums, lai pasargātu cilvēkus. Pašreizējā situācijā grūtākais ir tas, ka viss notiek milzu ātrumā. Kā salīdzināja S. Kalniete: – *Mēs ar sacīkšu mašīnu cenšamies panākt kosmosa kuģi. Taču tas ir jādara*. Un viņa vēlreiz uzsvēra būtiskāko: pasargāt cilvēkus un veidot noturību pret dezinformāciju, izpratni, kā mediji darbojas, prasmi atrast avotu, no kienes informācija nāk. – *Mums jāapgūst mediju lietošanas jeb digitālā higiēna līdzīgi kā pandēmijas laikā iemācījāmies regulāri mazgāt rokas*. Dažkārt šķiet, ka, dzīvojot mazpilsētā vai laukos, tas uz mums neattiecas. – *Nedrīkstam aizmirst to, kas notiek pasaulē. Arī dzīvojot savā burbulī, jāsaprot, kas notiek ārpusē*.

Valsts kanceleja digitālā formātā izdevusi *Rokasgrāmatu pret dezinformāciju: atpazīt un pretoties*. Grāmatā, ko var atrast Ministru kabineta mājaslapā www.mk.gov.lv, apkopoti praktiski ieteikumi, kā vērsties pret manipulācijām informatīvajā telpā, dezinformāciju. Drukātā formātā būs pieejama visās Latvijas publiskajās bibliotēkās. – *Daži indivīdi, radikāli grupējumi un arī valstis ir padarījušas informāciju par ieroci savu mērķu sasniegšanai un personīgā labuma gūšanai. Tādēļ izpratne par manipulācijas paņēmieniem ar informāciju ir fundamentāla daļa no medijpratības prasmēm, kas nepieciešamas ikvienam, lai spētu orientēties 21. gadsimta digitālajā pasaulē*, – izdevuma I nodaļā uzsver viens no autoriem dr. Mārtiņš Hiršs.

Rokasgrāmatu veido trīs nodaļas. Pirmā skaidro, kā pazīt Kremļa biežāk lietotās manipulācijas informatīvajā telpā. Otrā piedāvā terminu skaidrojumu, informatīvās telpas apdraudējumu ietekmes skalu, praktiskus ieteikumus rīcībai indivīda, institūcijas un valsts līmenī. Trešajā ir 51 pret Latviju visbiežāk lietotais Kremļa dezinformācijas vēstījums un faktos un pētījumos balstīti atspēkojumi. Vai Latvija mēģina attaisnot nacistiskās Vācijas noziegumus, vai Latvija brīvprātīgi pievienojās PSRS, vai Latvija ir iznīcinājusi padomju laikos attīstīto bagāto ražošanas infrastruktūru, vai Latvijas ekonomiskajai attīstībai nepieciešamas labas attiecības ar Krieviju, vai Latvija ir neizdevusies valsts ar brūkošu ekonomiku, vai Latvijā krievu bērni saņem sliktāku izglītību? Šos vēstījumus grāmatā argumentēti atspēko dažādu nozaru pētnieki un eksperti ar atsaucēm uz zinātniskiem avotiem.

Grāmatas tapšanā piedalījušies 10 autori no Valsts kancelejas un piecām augstskolām – Latvijas Universitātes, Rīgas Stradiņa universitātes, Vidzemes Augstskolas, Rīgas Juridiskās augstskolas un Rīgas Ekonomikas augstskolas – M. Hiršs, Rihards Bambals, Nora Bite-niece, Kaspars Zellis, Gatis Krūmiņš, Arnis Sauka, Ieva Miļūna, Toms Rostoks, Māris Andžāns, Evija Džatkoviča. Satīriskas ilustrācijas veidojusi māksliniece Elīna Brasliņa.

Sagatavoja **Laila PAEGLE**

Iedzīvotāji visvairāk uzticas tradicionālajiem medijiem

Šopavasār notikušajā *Eiobarometra* aptaujā tika noskaidroti Eiropas Savienības (ES) dalībvalstu iedzīvotāju mediju lietošanas paradumi, uzticība dažādiem medijiem, attieksme pret dezinformāciju. Tika aptaujāti 52 347 cilvēki.

Galvenais ziņu avots gan ES, gan Latvijas iedzīvotājiem ir televīzija (Latvijā – 51%, ES – 75%), īpaši iedzīvotājiem, kuri vecāki par 55 gadiem. Otrs populārākais ir tiešsaistes ziņu platformas (Latvijā 45%, ES – 43%). Trešajā vietā ES ir radio – 39%, Latvijā – sociālo mediju platformas

un blogi ar 41%. ES šis ir ceturtais iecienītākais ziņu avots – 26%. Savukārt Latvijā 4. vietā (28%) ir radio. Piekto vietu ieņem laikraksti un žurnāli (ES – 21%, Latvijā – 9%).

Tradicionālajiem apraides un drukātajiem medijiem iedzīvotāji uzticas vairāk nekā tiešsaistes ziņu platformām un sociālajiem tīkliem. 49% aptaujāto par uzticamāko ziņu avotu uzskata valsts TV un radiostacijas. Par otru uzticamāko avotu 39% atzīst drukāto presi.

Vairāk nekā ceturtdaļa aptaujāto (28%)

uzskata, ka pēdējā laikā bieži saskārušies ar dezinformāciju un viltus ziņām. Latvijā šis rādītājs ir virs Eiropas vidusmēra – 44%. Lielākā daļa respondentu uzskata, ka spēj pazīt viltus ziņas: 12% (Latvijā – 10%) jūtas ļoti pārliecināti un 52% (Latvijā – 54%) diezgan pārliecināti. Tiesa, jo lielāks aptaujāto vecums, jo zemāka viņu pārliecība par savu spēju atšķirt patiesas ziņas no viltus. Savukārt jo augstāks respondentu izglītības līmenis, jo augstāka arī viņu pārliecība.

Pilnu pārskatu par aptauju var atrast *Eurobarometer* mājaslapā.

Projektu finansē Mediju atbalsta fonds no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem.

MAF
Mediju atbalsta fonds

Par publikācijas saturu atbild projekta īstenotāja – SIA «Izdevniecība Auseklis». Projekta Nr. 2022.LV/TMA/28